

УДК 271.4-773(477.86)?1891/1963?:929(038)

РУСЛАН ДЕЛЯТИНСЬКИЙ, кандидат історичних наук, завідувач кафедри, кафедра соціально-гуманітарних наук факультету богословських і гуманітарних наук, науковий співробітник, Науково-дослідний інститут історії Церкви, Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, Україна
ORCID ID 0000-0002-6020-7666
r.deliatynskiy@ukr.net

ОЛЬГА (АНДРЕЯ) МАСЛІЙ, кандидат історичних наук, доцент, кафедра соціально-гуманітарних наук факультету богословських і гуманітарних наук, науковий співробітник, Науково-дослідний інститут історії Церкви, Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, Україна
ORCID ID 0000-0002-6020-7666
r.deliatynskiy@ukr.net

ОТЕЦЬ ВАСИЛЬ КУЗЬМА (1891–1963): ДУШПАСТИРСЬКА ТА ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО СВЯЩЕННИКА НА ТЛІ ЕПОХИ

RUSLAN DELIATYNSKYI, candidate of historical sciences, head of the department, department of social and humanitarian sciences of the faculty of theological and humanitarian sciences, researcher, Research Institute of Church History, Ivan Zolotoustoy Ivano-Frankivsk Academy, Ukraine
ANDREJA OLHA MASLII, candidate of historical sciences, docent of the department, department of social and humanitarian sciences of the faculty of theological and humanitarian sciences, researcher, Research Institute of Church History, Ivan Zolotoustoy Ivano-Frankivsk Academy, Ukraine

FATHER VASIL KUZMA (1891–1963): PASTORAL AND PUBLIC ACTIVITIES OF A GREEK-CATHOLIC PRIEST AGAINST THE BACKGROUND OF THE ERA

У статті проаналізовано діяльність греко-католицького священника о. Василя Кузьми, відомого капелана австро-угорської армії під час Першої світової війни, першого "посадника" Тернополя в Західноукраїнській Народній Республіці і капелана Української Галицької Армії, згодом капелана для українців греко-католиків у Війську Польському, душпастиря на Лемківщині. Його життєвий шлях і душпастирська праця можуть стати добрим прикладом священника, який сприяв формуванню національної самосвідомості українців у різних державно-політичних умовах нами досліджено біографію о. Василя Кузьми,

що слугуватиме ілюстративним дидактичним матеріалом з предмета "Історія України" та історико-краєзнавчого гуртка в закладі загальної середньої освіти.

Ключові слова: Листопадова національно-демократична революція 1918 року, Українська Галицька Армія, Апостольська адміністрація Лемківщини, священник, сотруди́ник, капелан, духівник новіціату.

Summary. The article analyzes the activities of the Greek Catholic priest Fr. Vasyl Kuzma, the famous chaplain of the Austro-Hungarian army during the First World War, the first "incumbent" of Ternopil in the Western Ukrainian People's Republic and chaplain of the Ukrainian Galician Army, later chaplain

for Greek-Catholic Ukrainians in the Polish Army, pastor in Lemkiv region. His life path and pastoral work can become a good example of a priest who contributed to the formation of national self-awareness of Ukrainians in various state and political conditions. Biography of Fr. Vasyl Kuzma can be a good illustrative didactic material for the subject "History of Ukraine" and the historical and local history circle in a general secondary education institution.

Key words: November National-Democratic Revolution of 1918, Ukrainian Galician Army, Apostolic Administration of Lemkivshchyna, priest, employee, chaplain, priest of the novitiate.

Meta: показати приклад поєднан-

ня душпастирського та національно-патріотичного служіння греко-католицького священника о. Василя Кузьми на тлі історичних подій першої половини ХХ століття, вказати на можливість використання цих історичних фактів у методиці викладання історії.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Дослідження життєписів і діяльності видатних історичних особистостей є одним з елементів методики викладання історії в загальноосвітній школі та національно-патріотичного виховання молодого покоління засобами історико-краєзнавчої роботи в позаурочний час. У цьому контексті особливої уваги заслуговує діяльність греко-католицьких священників, котрі були військовими капеланами Української Галицької Армії (УГА), чий приклад жертвового служіння Богові та Україні має значний дидактично-виховний потенціал. За підрахунками істориків, у лавах УГА служили майже 100 капеланів (Лебедович, 1963, с. 81–86).

Одним з таких прикладів є життєпис греко-католицького священника о. Василя Кузьми (1891–1963), найбільш відомого як першого "посадника" міста Тернопіль під час проголошення Західно-Української Народної Республіки (Лазарович, 2019, с. 334). Дослідження його діяльності сьогодні¹, в умовах повномасштабної війни рф проти України, становить не тільки теоретико-пізнавальний (як продовження історико-біографічних студій духовенства УГКЦ (Деятинський, Єгрешій, Маслій, Галян, 2022, с. 209–246), але і практичний інтерес, зокрема, щодо вивчення досвіду організації душпастирської обслуги українських воїнів-захисників.

Аналіз досліджень і публікацій. Постать о. Василя Кузьми вже частково привертала увагу як його сучасників – головного капелана УГА о. І. Лебедовича (Лебедович, 1963) та хорунжого УГА Д. Микитюка (Микитюк, 1958), так і пізніших дослідників – священника Д. Блажейовського (Блажейовський, 2004б, с. 239), істориків М. Лазаровича (Лазарович, 2019, с.

334–335), Х. Весни і Б. Пиндуса (Весна, Пиндус, 2005, с. 269), О. Колянчук (Колянчук, 2014), які значною мірою висвітлили його життєвий шлях. Однак, очевидно, на сучасному етапі потребують актуалізації та уточнення окремі аспекти біографії цього греко-католицького священника, його душпастирська та капеланська діяльність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Василь Кузьма народився 1 лютого 1891 року в родині заможних селян Степана і Марії у с. Романівка Теребовлянського повіту (Блажейовський, 2004б, с. 239; Блажейовський, 2004а, с. 634; Лебедович, 1963, с. 83, Лазарович, 2019, с. 334), за іншою непідтвердженою версією – у с. Бірки Великі

Тернопільського повіту (НТШ, Український архів, 1983, с. 345). Початкову освіту здобув у народній школі с. Романівка, а середню – у гімназії м. Тернопіль, де склав матуру 1910 р. (Лебедович, 1963, с. 154; Лазарович, 2019, с. 334). Відтак навчався на богословському факультеті Львівського університету та здобував духовну формацію у Львівській духовній семінарії, які закінчив з відзнакою (Лебедович, 1963, с. 154; Лазарович, 2019, с. 334). Уже 28 квітня 1914 року висвячений на священника в стані цілібату (Блажейовський, 2004б, с. 239; Лебедович, 1963, с. 83, 154).

Уже з травня 1914 року розпочав душпастирську працю сотрудником пароха у м. Тернопіль, а згодом, у липні, зарахований резервним капеланом у чині майора австрійської армії на період війни (1914–1918) (Блажейовський, 2004б, с. 239; Блажейовський, 2004а, с. 760; Лебедович, 1963, с. 17, 300). Однак невдовзі покликаний на дійсну службу, спершу виконував обов'язки духівника при 55-м полку піхоти в Бережанах, а далі став

Фото 1

духівником при фельдсуперіораті в Моравській Остраві, відтак – духівником при фельдсуперіораті в Будапешті, переведений на духівника при "Гаймкерер-Авфнамештеллс" у Тернополі, де, найбільш імовірно, служив до 1 листопада 1918 року (Лебедович, 1963, с. 154).

На фото 1 – капелан о. Василь Кузьма, датовано орієнтовно 1914 р. (Священник з Романівки о. Василь Кузьма у 1918 році був першим головою українського Тернополя, 2013). Дослідник М. Лазарович стверджує, що, за деякими відомостями, о. Василь Кузьма був заарештований у Тернополі російською окупаційною владою та висланий до Російської імперії, звідки повернувся після повалення царизму 1917 р. (Лазарович М., 2019, с. 334).

Уже в лютому 1918 р. о. Василь Кузьма брав участь у зустрічі греко-католицького духовенства Тернополя з архикнязем Вільгельмом Габсбургом (Василем Вишиваним) (НТШ, Український архів, 1970, с. 24; Лазарович, 2019, с. 334).

¹ Ця стаття виконується в рамках держбюджетної комплексної теми "Реабілітована пам'ять: сторінки історії УГКЦ в особах" (державний реєстраційний номер: 0123U103003).

Фото 2

На фото 2 – архикнязь Вільгельм Габсбург у гостині тернопільського духовенства в лютому 1918 року. Стоять: у першому ряді – парох Тернополя і крилошанин о. Володимир Громницький, архикнязь Вільгельм Габсбург, о. Франц Ксаверій Бонн ЧНІ, ад'ютант архикнязя сотник М. Луцький; у другому ряді – о. Михайло Гайдукевич, о. Василь Кузьма, о. Тимотей Сембай, о. Лев Кочій, о. Іван Паїска, о. Р. Присташевський (НТШ, Український архів, 1970, с. 24).

Під час Національно-демократичної революції 1918 р. о. Василь Кузьма відіграв активну роль. Так, уже ввечері 31 жовтня 1918 року він перебрав від коменданта австрійського гарнізону цивільну владу в Тернополі, про що підписав відповідний протокол, організував 39 українських вояків гарнізону для зайняття урядових будівель, повідомив громаду про організацію української влади. Через декілька днів,

на початку листопада, о. Василь Кузьма передав цивільну та військову владу коменданту міста поручнику Василю Болюху та коменданту військової округи Тернопіль отаману Никифору Гірняку. Тоді ж призначений польовим духовником при окружній військовій команді в Тернополі (Лебедович, 1963, с. 83, 154; НТШ, Український архів, 1983, с. 83; Блажейовський, 2004б, с. 239; Лазарович, 2019, с. 334).

У січні 1919 року під час візиту Головного отамана УНР Симона Петлюри до Тернополя о. Василь Кузьма призначений головним духовником 4-го рангу в чині генерал-майора при Головному штабі Дієвої Армії УНР для духовної обслуги вояків

греко-католиків. Після цього він, відповідно до обставин воєнного часу, мусив часто змінювати "місце постою", найдовше перебував у Жмеринці, де провадив культурно-освітню працю між старшинами і цивільними урядовцями (Лебедович, 1963, с. 83, 154; Лазарович, 2019, с. 334).

У листопаді 1919 р. о. Василь Кузьма захворів на тиф, лікувався у шпиталі в Проскуріві, де його 1 січня 1920 року арештували польські військові, звідти перевезли до в'язниці в Тернополі, де в ув'язненні перебував до кінця квітня 1920 р. (Лебедович, 1963, с. 154–155; Лазарович, 2019, с. 334).

У травні 1920 р. о. Василь Кузьма (фото 3) звільнений з в'язниці, отримав призначення від митрополичого ординаріату на сотрудника при церкві Преображення у Львові. Невдовзі, 1922 р., отримав нове призначення на сотрудника кафедрального собору св. Юра у Львові, а також нагороджений крилошанськими відзнаками (Лебедович, 1963, с. 155, 156; Блажейовський, 2004б, с. 239; Блажейовський, 2004а, с. 431, 441; Лазарович, 2019, с. 334). У цей час розпочав співпрацю з редакцією часопису "Нива", брав участь в видавництві "Альманаху українських богословів", переклав українською мовою працю "Берестейська унія" (Лебедович, 1963, с. 155, 156; Лазарович, 2019, с. 335).

Фото 3. о. Василь Кузьма, 1920-ті рр. (Ле-

Фото 4

У червні 1923 року за згодою ієрархів ГКЦ – Галицького митрополита Андрея Шептицького і Перемишльського єпископа Йосафата Коциловського – о. Василь Кузьма призначений польовим духівником у війську Польщі з осідком у Кракові, покликаний для духовної обслуги українців греко-католиків, рекрутованих на службу з Лемківщини, й ці обов'язки виконував аж до 1938 р. (Блажейовський, 2004б, с. 239; Лебедович, 1963, с. 155; Лазарович, 2019, с. 334). У вересні 1930 р. допоміг мешканцям свого рідного с. Романівка Тербовлянського повіту уникнути пацифікації, у той же час його побили польські військові в с. Ходачків Малий Тернопільського повіту (Лазарович, 2019, с. 334).

Уже 1938 р. о. Василь Кузьма став душпастирем парафії у м. Новий Сонч, що входила до складу Апостольської адміністрації Лемківщини, де розгорнув активну громадську працю – організував "Допомоговий комітет" у Криничі та повітовий кооператив, активізував раніше закриті читальні "Просвіти" й українські народні школи у селах повіту (Блажейовський, 2004б, с. 239; Лебедович, 1963, с. 155; Лазаро-

вич М., 2019, с. 334).

У 1944 р., напередодні радянської окупації, о. Василь Кузьма емігрував до Словаччини, а у квітні 1945 р. – до Австрії, де очолював допомогове Братство св. Андрея, був заступником голови Округного допомогового комітету в м. Зальцбург та Центрального допомогового комітету в м. Інсбрук, брав активну участь у діяльності редакцій українських часописів "Нові дні" (Зальцбург) та "Недільні вісті" (Інсбрук) (Лебедович, 1963, с.

155–156; Блажейовський, 2004б, с. 239; Лазарович, 2019, с. 334–335).

У липні 1948 р. о. Василь Кузьма емігрував до Канади, де став духівником новіціату Сестер Службниць Непорочної Діви Марії в м. Анкастер, а згодом проживав біля м. Грімсбі у провінції Онтаріо (Блажейовський, 2004б, с. 239; Лебедович, 1963, с. 156; Лазарович, 2019, с. 335). Тут на еміграції в Канаді о. Василь Кузьма написав два томи мемуарів під назвою "Спогади з цілого мого життя", які, однак, поки що залишаються в рукописі (Колянчук, 2014; Лазарович, 2019, с. 335).

Помер о. Василь Кузьма 7 листопада 1963 р. у парафіяльному будинку в м. Вінніпег у провінції Манітоба в Канаді, похований на місцевому цвинтарі Всіх Святих (Блажейовський, 2004б, с. 239; Блажейовський, 1999, с. 314; Лебедович, 1963, с. 156; Лазарович, 2019, с. 335).

На фото 4 – парафіяльний будинок у м. Вінніпег (Канада), де о. Василь Кузьма прожив останні роки свого життя (Священник з Романівки о. Василь Кузьма у 1918 році був першим головою українського Тернополя, 2013).

У 2010 р. в с. Романівка Тернопільського району Тернопільської області на будинку, де народився о. Василь Кузьма, встановлено меморіальну дошку (Лазарович, 2019, с. 335).

На фото 5 – меморіальна дошка на родинному будинку о. Василя Кузьми в с. Романівка Тернопільського району Тернопільської області, встановлена 2010 р. (Священник з Роман-

Меморіальну дошку на родинному будинку о. Василя Кузьми встановлено у 2010 році стараннями підприємця Ігоря Гриника.

івки о. Василь Кузьма у 1918 році був першим головою українського Тернополя, 2013).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Життєвий приклад о. Василя Кузьми, який "мовою фактів" показує стійку життєву позицію греко-католицького священника на шляху його служіння Богові та Україні, може стати добрим дидактичним і виховним "ілюстративним матеріалом" під час вивчення історії України в закладах загальної середньої освіти, зокрема, під час вивчення тем "Україна під час Першої світової війни", "Західноукраїнські землі в складі Другої Речі Посполитої", "Україна в період Другої світової війни". Перспективним напрямом дослідження даної проблеми може бути виявлення та публікація з науковими коментарями мемуарів о. Василя Кузьми "Спогади з цілого мого життя", а також уточнення на цій основі окремих фактів його біографії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Блажейовський, Д. (2004а). Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944). Т. 1: Адміністрація і парохії: [англійською мовою]. Львів – Київ: КМ Академія.
- Блажейовський, Д. (2004б) Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944). Т. 2: Духовенство і релігійні згромадження. Львів – Київ: КМ Академія.
- Блажейовський, Д. (1999). Берестейська ре-унія та українська історична доля і недоля. Т. 2. Київська Вселенська Церква в діаспорі (1751–1988). Львів: Каменяр.
- Весна, Х., Пиндус, Б. (2005). Кузьма Василь Степанович. Тернопільський енциклопедичний словник. Тернопіль: ВПК "Збруч".
- Делятинський, Р., Єгрешій, О., Маслій, О., Галян, Т. (2022). Біографічний словник духовенства Станіславівської (Івано-Франківської) єпархії – митрополії Української Греко-Католицької Церкви (1885–2020): обґрунтування наукового проекту та перші біограми на літеру "А". *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ. Богослов'я. Філософія. Історія*, 17, 209–246. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.16>.
- Колянчук, О. М. (2014). Кузьма Василь Степанович. Енциклопедія Сучасної України. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-1505>.
- Лазарович, М. (2019). Кузьма Василь Степанович. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 2. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 334–335.
- Лебедович, І. (1963). Полеві духовники Української Галицької Армії: У 45-річчя участі у Визвольних змаганнях. Матеріали до історії. Вінніпег.
- Микитюк Д. (1958). Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях 1918–1920 рр. Матеріали до історії. Вінніпег: Вид-во "Канадійського Фермера".
- НТШ, Український архів (1970). Шляхами Золотого Поділля. Регіональний збірник Тернопільщини. Т. II. Філадельфія.
- НТШ, Український архів. (1983). Шляхами Золотого Поділля. Тернопільщина і Скалатщина. Регіональний історично-мемуарний збірник. Т. III. Філадельфія.
12. Священик з Романівки о. Василь Кузьма у 1918 році був першим головою українського Тернополя. (2013). *Подільське слово*, 45, 1, 8. URL: https://www.trrada.te.ua/userfiles/file/podilske_slovo/PSlovo%20No.45.pdf.

REFERENCES

- Blazheiovskiy, D. (2004a). Historical schematism of the Lviv Archdiocese (1832–1944). Volume 1: Administration and parishes: [in English]. Lviv – Kyiv: KMAcademy.
- Blazheiovskiy, D. (2004b). Historical schematism of the Lviv Archdiocese (1832–1944). Volume 2: Clergy and religious congregations. Lviv – Kyiv: KMAcademy.
- Blazheiovskiy, D. (1999). Brest Reunion and Ukrainian historical fate and misfortune. Т. 2. *Kyiv Ecumenical Church in Diaspora (1751–1988)*. Lviv: Kamenyar.
- Vesna, Kh., Pyndus, B. (2005). Kuzma Vasyl Stepanovych. *Ternopil encyclopedic dictionary*. Ternopil: VPK

"Zbruch".

Deliatynskiy, R., Yehreshii, O., Maslii, O., Halian, T. (2022). *Biographical Dictionary of the Clergy of the Stanislaviv (Ivano-Frankivsk) Eparchy – Metropolis of the Ukrainian Greek Catholic Church (1885–2020): justification of the scientific project and the first biographies on the letter "A". The Good Shepherd: scientific bulletin of the Ivano-Frankivsk Academy of Ivan the Golden-eared UGCC. Theology. Philosophy. History*, 17, 209–246. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.16>.

Kolianchuk O. M. (2014). Kuzma Vasyl Stepanovych. *Encyclopedia of Modern Ukraine*. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. URL: <https://esu.com.ua/article-1505>.

Lazarovych, M. (2019). Kuzma Vasyl Stepanovych. *Western Ukrainian People's Republic 1918–1923. Encyclopedia: To the 100th anniversary of the formation of the Western Ukrainian People's Republic*. Т. 2. Ivano-Frankivsk: Manuscript-Lviv, 334–335.

Lebedovych, I. (1963). Field priests of the Ukrainian Galician Army. On the 45th anniversary of participation in the Liberation Games. *Materials for history*. Winnipeg.

Mykytiuk D. (1958). *Ukrainian Galician Army: On the 40th anniversary of its participation in the liberation contests of 1918–1920. Materials for history*. Т. 1. Winnipeg: Issue of "Canadian Farmer".

National Academy of Sciences, Ukrainian Archives. (1970). *Along the paths of the Golden Podillia. Regional Collection of Ternopil region*. V. II. Philadelphia.

National Academy of Sciences, Ukrainian Archive. (1983). *Along the paths of the Golden Podillia. Ternopil region and Skalat region. Regional historical memoir collection*. V. III. Philadelphia.

Priest from Romanivka Fr. Vasyl Kuzma was the first head of Ukrainian Ternopil in 1918. (2013). *Podilske slovo*, 45, 1, 8. URL: https://www.trrada.te.ua/userfiles/file/podilske_slovo/PSlovo%20No.45.pdf.

Стаття надійшла 19.10.2023 р.

